

3 Saetniesvoete- jïh liktemekommisjovnen persovneles soptsesh

Gieh åeliedin, jïh maam soptsestin?

Torkel Rasmussen

Professor, Sámi allaskuvla/
samisk høgskole

Iktedimmie

Saetniesvoete- jïh liktedimmiekommissjovnen reektehtse stoerre veahkam demografeles bïevnesh åtna dej almetji bïjre mah leah sijjen persovneles histovrijigujmie jïh vuajnoejgujmie kommissjovnese båateme. Dan lissine dle reektehtse aktem kvantitatijve joekedimmiem åtna dehtie teemijste mejtie almetjh bæjjese vaalteme dej persovneles soptsestimmine jïh raeriestimmine kommissjovnese. Kommisjovne aaj dejtie teemide kroessestehteme juktie vuejnedh mah teemah ektesne neebnesuvvieh. Daah bïevnesh leam nåhtadamme daennie gærjakapihtelisnie.

Dah persovneles soptsesh leah aktem vihkeles bieliem kommissjovnen reektehtsisnie. Dannasinie aaj lea gieltegs analyse darjodh. Gieh dah bïevnedæjjah lin jïh man bïjre soptsestin. Dïhte ållesth bïevnedæjja-taale lij 766 almetjh. 522 bïevnedæjjaj meta-daatah reektehtisnie gååvnese. Analyse daehtie meta-daatiijste vuesehte jienebh nyjsenæjjah dâehkesne. Aaltere joekoen aktenhaaran bïevnedæjjaj gaskem, juktie tjïelke jienebh båarasåbpoe almetjh jïh vaenie

almetjh nuerebe boelven meatan. Dan lissine dle tjïelke jienebh saemieh meatan orreme enn goh kveen, jïh joekoen vaenie miehtsie-soemeladtjh meatan orreme. Materiaale vuesehte ahte stoerre åesie informaantijste jiehtieh akten tjierten identiteetem utnieh (85 proseente). Dah leah saemieh, kveen vuj miehtsie-soemeladtjh. Mearan vaenie dejtie gieh gelliengieth etnihke identiteetem tjuvtjedidh. Nov ahte lissine saemie, kveene jallh miehtsie-soemeladtje aaj nïörjen identiteetem utnieh, vuj v.g. saemien jïh kveenen identitem. Abpe materiaalesne eevre fååtese bïevnijh mah barre aktenhaerien daaroen identiteetem utnieh.

Dej ellen jeenjemes neebneme teemajde leah gieler, byjjenimmie jïh ööhpehtimmie, båatsoe jïh vædtsoesvoete, jïh lihkebe analyseradamme juktie vuartasjidh dejtie jeatjah teemajde gusnie daah leah åejvieaamhtesh. Såemies vuesiehtimmieh almetji soptsesijste leam siteradamme, juktie dejtie riektes heannadimmide vuesiehtidh mah leah taali duekesne reektehtsisnie.

3.1 Aalkove

Dihnte v  arome daan g  rjiekapihtelasse lea Saetniesvoete- j  h liktemekommissjovnen barkoe mij lij boelhken 2018-2023.¹ (daan m  nngan ajve gohtjeme commissjovne). Stoerredigkie commissjovnem nommehti 2018-esne juktie daaroedehtemepolitihkem j  h ovreaktam giehtjedidh saemiej, kveeni j  h n  rjensoemeladtji v  oste. Kommisjovne edtji aaj r  ajvarimmieh raeriestidh mah maehtieh liktedimmiem viehkietidh.² Jaepien 2019 dle commissjovne miehtsiesoemeladtjh aaj meatan mandaatesne veeltin.³ Kommisjovne lea tj  ertestamme kveenh j  h n  rjensoemeladtjh leah seamma almetjetj  erte, men ij leah ry  kneme meatan doh almetjh mah N  rjese juhteme m  nngan 1950 j  h dej m  nngieboelvh, jalhts dah almetjh aaj diejvesem n  rjensoemeladtjh j  jtse bijre n  htadie.⁴ Dah golme almetjed  ehkie mah Saetniesvoete- j  h liktemekommissjovne giehtjedin leah dannasinie saemieh, kveenh j  h miehtsiesoemeladtjh. (SFKOMM b. 113-114). Kommisjovne sov giehtjedimmierেকেত্ৰsem Stoerred  egkan deelli ruffien 1. b. 2023.

Daennie kapihtelisnie   ehpiedahtam j  h goerehtem gieh moenehtsen b  evned  jjah lin, j  h mah aamhtesh leah b  jjese vaaltasovveme dehtie persovneles soptsesijste commissjovnen reektehtsisnie. Daate ij leah statistihke analyse m  siehme guarkoemisnie, men analyse m  talijste aktene kvalitatijve goerehtimmesne. Dihnte mij goerehtallem lea uvtemes g   kte tsiehk  . Magkerh b  evnesh b  evned  jjah bijre g  arede statistihken vieken buektedh, j  h magkerh taalh g  arede   vtese buektedh dej aamhtesij bijre b  evned  jjah leah moenehtsen uvte b  jjese lutnjeme.

Demografeles b  evnesh dej bijre mah sijjen persovneles histovrijh commissjovnine juekedamme leah: b  evned  jjah etnikke identitete, giele  t  oe soptsestimmesne, fylhkij mietie joekedimmie, aaltere j  h t  oele. Dan lissine maahta taalligujmie vuartasjidh dehtie teemajde mah b  evned  jjah daamtajommes digkiedin, man gellie soptsesh b  evned  jjah gaskemedtien

¹ Tjaelije daam kapihtelem barki goh seniorraeriest  jja j  h salk  ht  jja Saetniesvoete- j  h liktemekommissjovnen tjaelemegoevtesen 01.04. (2021) 30.06. 2023.

² Stoerredigkien n  nnoestimmie ruffien 14.b. 2018 v.d. m  ried. 408 S (2017-2018).

³ Miehtsiesoemeladtjh idtjin meatan Stoerredigkien aalkoe-n  nnoestimmesne. Miehtsiesoemeladtjh toelhk  stamme meatan mandaatese commissjovnen tj  anghkosne suehp  den 9.b. 2019. (SFKOMM b. 111).

⁴ N  rjen byjjehts faamoeh leah m  riedimmesne jaepien 2022 vihtiestamme, dah mah aktine nasjovnelle unnebel  hk  jne govlesieh, eah leah almetjh mah N  rjese vaanterdamme 1950 m  nngan, j  h dej m  nngieboelvh. Vuart  sjh aaj M  riedimmie snjaltjen 21. b. 2022, nr. 1137 vierhtied  arjoej bijre nasjovnaale unnebel  hk  neorganisasjovnide . Saetniesvoete- j  h liktemekommissjovne   ajvahkommes diejvesem " kveenh " n  htede dan abpe d  ehkien bijre. Daennie g  rjakapihtelisnie seammam darjoe. (SFKOMM b. 113-114.)

soptsestin st   remes teemaj bijre j  h mah teemah dej ektine vuajna. V.g. byjjenimmien j  h    hpehtimmien bijre 737 soptsestamme. 342 soptsesinie dihte teema b  jjese vaaltas  vva seamma aejkien goh giele, j  h 140 soptsesinie seamma aejkien goh di  telgimmie.

3.2 Vuekie j  h jaksoesvoete

3.2.1 Kommisjovnen tj   nghkemevuekieh

Akte vihkeles bielie commissjovnen barkose lij almetji j  jtsh soptsesh tj   nghk  dh. Nj  ljie vuekine soptsesh tj   nghk  disteme. "Almetjh leah    dtjeme sov histovrijem commissjovnine tjaaleldihkie deelledh, dah leah    dtjeme h  alemem utnedh commissjovnen r  hpas tj  angh  kjne, j  h dah leah    dtjeme commissjovnese j  jtse histovrijem vedtedh gihtjehtimmie j  jrrh." (SFKOMM, b. 125). Dan lissine Saemiedigkie aaj materiaalem deelli, ihke lij j  jtse almetjetj  angh  k  h tj  rrehtamme   vtelen commissjovne nammo  hti (SFKOMM, b. 107). Maahta jiehtedh gaajh  h tj   nghkemevuekieh j  jtse v  eljoe mietie, dannasinie gaajh  h b  evned  jjah leah j  jtse v  eljeme mehtie sijhtieh commissjovnine govlehtalledh jallh    lmehtj  angh  kjne h  alodh. Dihnte l  hk  e b  evned  jjah maam commissjovne lea    dtjeme daejnie vuekine,   tna badth aaltere v  avloen joek  htsem. Medtie 80 prosenth b  evned  jjah leah b  aras  bp  e 50 jaepijste, j  h medtie 20% leah nuerebe goh 50 (SFKOMM, b. 322). Daate maahta ektiedimmiem utnedh tj   nghkemevuekine j  h commissjovnen tj   nghkemestrategijine, ihke aerpievuekien meedijah n  htadamme. Hov leah provhkeme facebook j  h akte YouTube-kanaale, mah jeenjemes gaske-aalteren j  h voeres almetjh n  htadie, juktie commissjovnen barkoem   ehpies darjodh, j  h almetjh haestedh meatan   rodh almetjetj  angh  kjne j  h sijjen persovneles histovrijh juekedh (SFKOMM, b. 4, 6 og 122). Daate buerkestem kapihtelisnie "Saarniestimmie j  h t  oele j  h aaltere" vu  ielisnie.

B  evned  jjah leah    dtjeme soptsestidh dam gielem j  jtse sijhteme gosse soptsestimmieh juekeme, dovn   tjaaleginie, gihtjedimmie j  h aaj almetjetj  angh  kjne. Kommisjovnesne lea maahtoem orreme gihtjehtimmieh tj  rrehtidh dovn   kveenen, suemien, noerhtesaemien j  h n  rjen gie  line. Kommisjovne lea laavenjosteme   rran julevsaemien jarngine j  h Aajege saemien gie  le- j  h maahtoejarngine, juktie buektiehtidh gihtjehtallemh tj  rrehtidh julev- j  h   arjelsaemien dajvesne aaj, julev- j  h   arjelsaemien gie  line. L  jhan daaroen gielem nuhtjedamme 468 persovneles soptsestimmine, j  h kveenen j  h saemien gie  le 86 soetine nuhtjedamme. Maahta v   jnedh goh gie  eldh heaptoeh orreme gosse persovneles soptsesh juekedamme. Men ij g  aredh konklusjovnh jaksedh dehtie materiaaleste mij gaavnoes. B  evned  jjah leah aktem j  jtse v  eljoe-goerem j  h aktem metadaata-goerem illeme, gusnie biografijen daatah leah vadtasovveme j  h n  nnoestamme mehtie dej histovrije edtja by  gkeles   rodh vuj ij. Dennie

sïentesne gusnie almetjh veeljeme baajedh jïjtsh soptsesh byögkeles årrodh, dellie lea kommisjovne: "aktem byögkelesvoetevuarjasjimmiem âtneme materiaalen sisvegi muhteste, jïh giehtjedamme ahte sensitijve biëvnesh jïh biëvnesh mubpijste, eah leah byögkelesvoetem jakseme". (SFKOMM, b.125)

Dah persovneles gïhtjehtimmieh leah narratijve-gïhtjehtimmieh, mah hijven sjiehtieh dejtie kvalitatijve goerehtimmide, gusnie sæjhta jielemedoekoen histovrijh jïh jïjtse dâåjrehtimmieh daaroedehtemistie âvtese bukedth. Biëvnedæjjah leah âådtjeme jïjtsh histovrijh frijjelaakan soptsestidh bielemen naan sjïere bihkedassh gïhtjehtæjjeste. (SFKOMM, b. 126) Daate hov buakta, biëvnedæjjah eah leah seamma gyhtjelasside vaestiedamme, jïh ij maehtieh dam materiaalem nuhtjedh juktie konklusjovnh vaeltedh, nov goh 34,7 prosenth biëvnedæjjijste leah siërredimmiem dâåjrehtallem, dannasinie 34,7 prosenth biëvnedæjjijste leah siërredimmien bijre soptsestamme. Daate ij tjuvtjede ahte 65,3 prosenth eah leah siërredimmiem dâåjrehtallem, men eah leah dam sjïere aamhtesine kommisjovnese moeneme. Jeatjah baakoejgumie, ij gâaredh illedahkide generaliseradidh, jiehtedh abpe biëvnedæjja-dæhkien illedahke, jallh almetjedæhkide mah leah meatan orreme goerehtimmesne; saemieh, kveenih jïh miehtsie-soemeladtjh.

3.2.2 Kritikhe perspektijvh

Naan dâeriesmoerh gâåvnesieh illedahkide daennie gærjakapihtelisnie æhpiedehtedh, juktie aajnehke gaaltije mij gâåvnese - kommisjovnen reektehtse. Akte dejstie dâeriesmoerijste lea taalh eah ikteghisth reaktoe. Kommisjovne âllesth 766 persovneles histovrijh tjöönghki. Doh taalh meitie kommisjovne fiereguhten tjöönghkemevuakan beaja, eah 766 sjïdth, gosse dejtie tjåanghkan biëjh. 342 almetjh sijjen histovrijh juekeme aktene persovneles gïhtjehtimmesne moenehtsen lïhtsegigumie jallh barkijigumie sekretariatesne, 22 almetjh meatan dæhkiegïhtjehtimmesne. 155 almetjh sijjen histovrijdie tjaaleginie seedtin. Gaektsie persovneles soptsesh dâåsteme Saemiedigkeste, mij jïjtse almetjetjåanghkoeh tjïrrehti Saetniesvoete-jïh maahtadimmiekommisjovnen gaavhtan, âvtelen kommisjovnem nammoehti. (SFKOMM, b. 107; 125) Daate lea tjåanghkan 527 almetjh, mearan kommisjovne âtna meta-daatah 522 almetjijstie. Vååjnoe kommisjovne fâåtese vijhte almetji meta-daatah, bielemen dam reektehtsisnie neebnedh.

Dej 527 almetji lissine mah bijjielisnie neebneme, 230 almetjh raeriestimmieh jïh persovneles histovrijh juekin kommisjovnen ræhpas tjåanghkojne. Daate lea tjåanghkan 757 almetjh, mearan kommisjovne beavna dihte lea 766 soptsesh tjöönghkeme. (SFKOMM, b. 320). Kommisjovne naemhtie tjïelkeste guktie 757 dehtie 766 persovneles soptsesijstie leah sijse tjöönghkedovveme. Guktie dah minngemes uktsieh leah tjåanghkan biëjesovveme ij leah tjïelkestamme.

Daate maahta doehtedidh ryöknedimmien illedahkide daennie gærjakapihtelisnie, juktie ektievoete dej teemaj gaskem mah biëvnedæjjah bæjjese vaeltieh, taaligumie voebnesjieh.

Dihte mubpie dâeriesmoere metoden mietie lea, ij leah ikteghisth nimhtie ahte vååjnesasse bâata man gallesh dejtie ovmessie gyhtjelasside vaestiedamme metadaatan goeresne. Dan âvteste im daejrieh meitie taallh mah prosentese biëjeme leah eevre staeries. Aktem dagkerem suerkiem lea biëvnedæjjaj etnihke identitetem. Ij vååjnesasse bâata man gellie leah fiereguhten alternativem vaestiedamme. Daam aaj bâatam neebnedh mænngan.

Byöroe aaj neebnedh kommisjovne lea dejtie persovneles histovrijdie analyseradamme, bielemen etnihke dæhkiej gaskem joekedidh. Dan âvteste ij gâaredh taalligumie vuartasjidh magkerh aamhtesi bijre saemieh soptsestamme. jïh ij ennje gâaredh goerehtidh meitie joekehts dej ovnese demografeles daataj gaskem, nov goh aaltere, tjoele, geografije jïh gieleåtnoe. Dannasinie tjuara gaajhkh dæhkiej taalh æhpiedehtedh aktine. Lohkije tjuara vuaptan årrodh dam.

Tjuara aaj neebnedh eah leah gaajhkh biëvnesh luhpiegoeresne âtnasovveme kommisjovnen vuesiehtimmesne. (giehtjh: SFKOMM, Lissiedahke 3: Sannhets- og forsoningskommissionens intervjuguide, b.8.) Luhpiegoeresne jïh metadaategoeresne aaj biëvnesh gâåvnesieh nov goh årrometjïelte, barkoesuerkie, ööhpehtimmiedaltese jïh aaj veele joekedimmiem saemien dæhkiej gaskem. Daate lea vihkeles daatah mej bijre kommisjovne ij leah byögkeleslaakan soptsestamme. Jïh dannasinie ij gâaredh vielie daam moenedh gænnah.

Mohte gâarede giehtjedidh gieh lin dah gieh jïjtsh persovneles histovrijh juekedin? Daase lea muvth vaestiedassh kapihtelisnie «Gieh leah persovneles soeth soptsestamme?» Daate lea boelhke mij 522 almetji soptsestimmiej våaromisnie bigkie, mejstia aaj meta-daatah tjöönghkeme. Daesnie nuepie meta-data nuhtjedh, jïh orre analysh darjodh biëvnedæjjaj etnihke identiteeten, gieleåtnoe soetine, geografihke bårrodevoeten, tjoelen jïh aalteren muhteste.

Kapihtelisnie "Mij lij aamhtese persovneles soptsesinie?" materiaale lea gaajhkh 766 persovneles soptsesh jïh raeriestimmieh meitie kommisjovne dâåsteme. Daesnie taaligumie vihtesje dejtie jïjnemes digkiedamme teemajde, jïh analyseradamme mah teemah sinsitnine ektine neebneme. Dam tjïelkeste sæmies vuesiehtimmiejgumie dejstie persovneles soetijste mah lea kommisjovnen reektehtsisnie nåhtadamme. Dæjnie stuhtjine lea soptsesh saemien biëvnedæjjijste voerkeslaakan veeljeme, ihke sisvege jïh gieleåtnoe vuesiehtieh dah leah saemieh, jalhts lea ovsihkere meitie biëvnedæjja jïjtjemse saemine vuajna. Juktie gærjakapihtele tjaalasåvva bæjhkohtæmman "Saemien låhkoeh soptsestieh", jïh

dan âvteste dle gietskebe aerviedidh saemien soptsesh nuhtjeme. Gaajkhk stujtj soptsesijstie leah daennie tjaalegisnie anonymiseradamme, jîh refereerem dejtje kommisjovnen vâarhkoenommerigujmie, numhtie guktie kommisjovne sov reektehtsisnie dorjeme.

Kommisjovnen reektehtse lea aajnehke jaaksoes gaaltijem orreme daan gærjakapihtelisnie. Jis lij ââdtjeme ohtsemem darjodh kommisjovnen vâarhkoetjaaleginie dellie ledtje maahteme orre jîh vihkeles goerkesem vedtedh dej aamhtesi bijre mah bæjjese vaaltasuvvieh. Ij leah gâaradamme dam darjodh gænnah.

3.2.3 Kommisjovnen materiaalese biësedh

Kommisjovnen materiaale edtja byögkeles ârrodh Digitaale-vâarhkosne, mearan dihte materiaale mij vaarjelimmien nuelie galka aktene klausuleradamme vâarhkosne Digitaale-vâarhkosne ârrodh. Daate klausuleradamme vâarhcoe galka nuepiebiesemen stuvrelidhkie ârrodh, jîh Arkijvevierhkie galka dam hâaltodh kommisjovnen mieriedamme njoelkedassi mietie. (SFKOMM, b. 127-128) Im leah Arkijvevierhkien vuj Digitaalerkijven gâetiesæjrojne biëvnesh gaavneme, guktie jis beasa Kommisjovnen vâarhkojde giehtjedidh. Dan âvteste manne Arkijvevierhkese e-pâastem seedtim njoktjen 25.-2025, gihtjim mejtje vâarhcoe jaksemisnie, jîh guktie edtjem biësedh gaahpode bieliem vâarhkoste, jîh guktie jis goerehtæjjine bâatedh dan klausuleradamme bieliem vâarhkoste vuejnedh. Daan e-pâastese vaestiedasse bööti voerhtjen 11.b. daejnie lahtesinie: "Arkijvevierhkie daarpesje guhkebe dov aamhtesem giëtedalledh, mohte vaestiedibie dan sneehpe goh hinnebe.» Orre vaestiedasse Arkijvevierhkeste bööti suehpeden 19.b. Dellie biëvnedin ahte Arkijvevierhkie: «...lea dælie barkeminie njoelkedassh jîh rutijnah sjiehtesjidh ihke guktie edtjiejbie nuepiebieseme-gyhtjelassh daan materiaalese giëtedalledh. Daate barkoe ij leah annje galhkeme, mohte hâhkoe lea ahte giesien âvtelen riejjies. Dellie gaatesjen ibie maehtieh dov syökemem giëtedalledh eannan mieriedimmie nænnoestovveme».

Ij leah d'ievesâbpoe vaestiedassem ââdtjeme âvtelen daate gærjakapihtele illesovvi skiereden 2025, jîh gyhtjelasse guktie edtja arkiveradamme materiaalese biësedh lea annje aajmosne gævnjan. (Rasmussen, persovneles govlesadteme njoktjen 25.b. 2025; Arkijvevierhkie, persovneles govlesadteme, voerhtjen 11.b. 2025 jîh suehpeden 19.b. 2025)

3.2.4 Etnisiteete-d'iejvese reektehtsisnie

Aktene goerehtimmiebarkosne daaroedehtemen bijre unnebelâhkoedâehkiej vööste, dellie lea hævvi voernges d'iejvese dihte etnisiteete. Kommisjovne âtna aktem dynamihke vuajnoem etnisiteetese âtna, ihke âtna unnebe vihkeles giehtjedidh joekehtsidie jienebelâhkoen

jîh unnebelâhkoen gaskem, mearan vihkelâbpoe relasjovvide jienebelâhkoen jîh unnebelâhkoen gaskem. Kommisjovne dam nimhtie buerkeste: «Jis etnisitetem vuartesje goh naakede mij lea eeremasth væhtam akten relasjovnese göökte dâehkiej gaskem, dellie daate seamma goh jiehtedh etnisiteete maahta nænnoes jalhts dah kultuvrelle joekehtsh dâehkiej gaskem unnebe sjidtieh.» (SFKOMM, b.112)

Kommisjovne tjierteste almetjen identitete lea almetjen jijtjeguarkoen bijre, dan nuelesne aaj almetjen relasjovne jîh ektievuekie mubpide almetjidie jîh ovmessie sijjide. Kommisjovne aaj gahpode ahte identiteete lea aktem ij-vuj-nov-gyhtjelasse, jîh aktem gâabpasuhkh-aaj-gyhtjelassem seamma sienten. Dellie âvtelbodti vueptiestin almetjh maehctiejin ektievuekiem damtedh akten unnebelâhkoetjierten, jallh dovne minoriteeten jîh majoriteeten, jallh jienebh unnebelâhkoetjiertide, jallh ektievuekie dovne jijnjebh unnebelâhkojde jîh majoriteetese. Daate aaj âvtese bâata metadaata-goeresne, gusnie lij nuepie jienebh etnihke identiteeth mierhkesjidh, jallh ajve aktem. (SFKOMM, b. 112)

3.3 Gieh leah persovneles soeth soptsestamme?

Gåarede badth jiehtedh gieh dah soptsestin, daaroedehtemen jîh ovreaktan bijre⁵ kommisjovnine, dannasinie lea meta-daatah tjöönghkeme 522 almetji bijre, gusnie vââjnesasse bâata man bâeries biëvnedæjjah, mejtie nyjsenæjjah jallh gaarmanæjjah, gusnie ârroeminie jîh mij etnihke identitete utnieh. Daah metadaatah leah tjaalasovveme aktene luhpiegoeresne jîh aktene metaedaategoeresne, mejtie almetjh dievhtin gosse edtjin gihtjehtimmiem âeliedidh, jallh persovneles soptsesh seedtedh, jallh aaj gihtjehtæjja meetadaata-goerem dievhtehtamme. Idtji sjidth metadaata- jîh luhpiegoerh sijse tjöönghkedh dejstie gieh raerieh jîh jijtse histovrijh gaahpode tjâanghkojne joekeidin, jîh dan âvteste ij leah naan demografihke biëvnesh dej bijre. Dannasinie eah maehtieh vâaroeminie ârrodh akten demografihke goerehtimmesne daennie kapihtelisnie.

3.3.1 Biëvnedæjjah etnihke identiteete

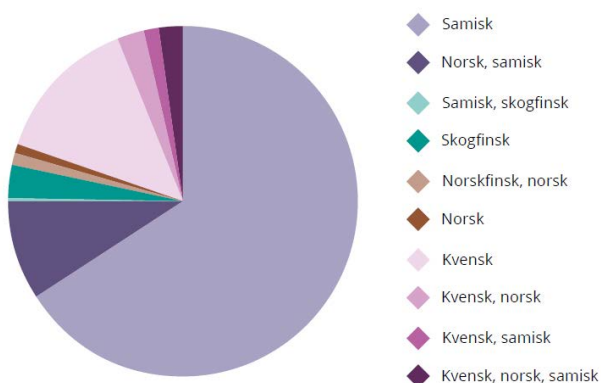
Metadata-goeresne leah gihtjedamme etnihke identiteeten bijre, jîh tjielkestamme ahte gåarede jienebe goh aktem identiteetem veeljedh. Gaatesjen ij leah jeahteme man gellie biëvnedæjjah vaestiedamme gyhtjelassem etnisiteeten bijre. Ryöknedimmie vuelelen lea dan âvteste dorjeme dan aerviedimmeste gaajkhk dah 522 informanth leah gyhtjelassem vaestiedamme,

⁵ Saetniesvoete- jîh liktemekommisjovne ij leah d'iejvesem ovreakta tjielkestamme. Læjhkan badt âvtese bâata ahte kommisjovne âtna ovreakta lea dam mij böörkie mirrestallemeprinsihpide, maadhvâaromen reaktajde jîh nimhtie almetjide vuj dâehkide skaaram vuj meadtoem buakta.

jalhts seapan ij leah reaktoe, j'ih d'ihnte staeries taale etnisiteeten b'ijre ånnetji vueliehkåbpoe goh 522. Illedahke vuesehte 348 almetjh jallh 66,7 prosenth aktenhaerien saemien identiteetem utnin, mearan 58 jallh 11,1 prosenth dovne saemien j'ih aktem jeatjam identiteetem utnin. 74 almetjh jallh 14,2 prosenth aktenhaerien kveenen identiteetem utnin. 16 almetjh jallh 3,1 prosenth lin miehtsiesoemeladtjh, jallh miehtsiesoemeladtjen j'ih jeatjam identiteetem utnin. (SFKOMM, b. 321-332) Kommisjovne daejtie taalide tjåanghkan geasa: *85 prosenth gaajhkh persovneles soptsesidie leah soptsesovveme aktede etnihke perspektijveste, mearan 15 prosenth soptsesidie leah soptsesovveme gelliengiërth etnihke perspektijveste.* (SFKOMM, b. 322)

Figur 11.1

Personlige historier fordelt etter etnisk tilhørighet

Goere 1: *Bievnedæjjaj etnihke identiteth. Daate lea dejtje gieh gihtjehtimmiem tjirrehtamme jallh persovneles soptsesh Saetniesvoete- j'ih liktemekommissjovnese seedteme. Faksimile: SFKOMM, b. 321.*

Gellien-etnihke informanth leah dejtje gieh göökte jallh jienebh etnihke identiteeth veeljeme. Kommisjovne lea gievliediagrammesne vuesehtamme guktie juakadovveme, jalhts ij leah tjaaeme man gellie leah ovmeese alternatijvide veeljeme. Enne akten sijjien tjåådtje ahte 21 almetjh, 4 prosenth bievnedæjjide leah jeahteme dovne kveenen identiteetem j'ih aktem jeatjam dan lissine. Diagrammeste vuejniejibie alternatijvide leah kveenen j'ih daaroen, kveenen j'ih saemien j'ih golmengiërth kveenen, daaroen j'ih saemien.

Kommisjovne mahkelden jeahta ahte 58 almetjh vuj 11,1 prosenth bievnedæjjah lin saemieh gieh aktem jeatjam vuj jienebh etnihke identiteeth utnin dan lissine⁶. stööremes dæehkie dejstie utni daaroen identiteetem dan saemien identiteeten lissine, mearan muvth bievnedæjjah bæjhkohtamme dovne miehtsiesoemelatje- j'ih saemien, kveenen j'ih saemien

identiteetem j'ih aaj dovne kveenen, daaroen j'ih saemien identiteetem. Dejtje jeatjabidie, daaroen-suemien jallh daaroen, ij gåaredh jiehtedh jeatjam enne öövre vaenie bievnedæjjah.

Taalh vuesehtieh akte jienebelåhkoe, 77,8 prosenth bievnedæjjijste, utnin saemien identiteetem jallh saemien identiteetem lissine jeatjah etnihke identiteetide. Bievnedæjjah kveenen identiteetene, j'ih kveenen lissine jeatjah etnihke identiteetide lij 18,2 prosenth. J'ih bievnedæjjah miehtsiesoemeladtje identiteetene, j'ih miehtsiesoemeladtje lissine jeatjah etnihke identiteetide lij 3,1 prosenth. Daan lissine muvth bievnedæjjah aaj bievnedieh aktenhaaran daaroen-suemien identiteetem utnieh, vuj daaroen identiteetem. Tjåanghkan daah prosentelåhkoeh leah 99,1. lemie buerkiestimmie daase lea ahte gaajhkh 522 bievnedæjjah eah leah gyhtjelassem vaestiedamme. Ij gåaredh daam tjarkebe goerehtidh eannan metadaatajde ikth vielie vuartasjamme, j'ih ij leah nuepie dam darjodh, ihke im biesemeluhpiem åådtjeme dejtje lohkedh. Læjhkan lea reaktoe nuhtjedh doh taallh mah leah åvtese båateme, juktie naan vihkeles tendensh vuesehtieh.

Taallh vuesehtieh naa jolle saemien liehtsegelåhkoe orreme j'ih relatjive vulehks låhkoe kveenh j'ih miehtsiesoemeladtjh. Akte tjjelkestimme man åvteste dan gellie saemieh meatan, maahta årrodh krievenasse Saetniesvoete- j'ih liktemekommissjovnem åadtjodh lea guhkebe saemien siebriedahkine lutnjedamme, ennj goh kveeni j'ih miehtsiesoemeladtji luvnie. Saemien parlamentarihke raerie barkoem aatskadi saetniesvoete- j'ih liktemekommissjovnh tseegkedh, juktie ovreaktam saemiej vööste goerehtidh dovne Suemesne, Sveerjesne j'ih Nöörjesne jaepien 2004. Nöörjen Saemiedigkie hov kommisjovne-gyhtjelassem giætedalli jaepien 2014. Saemien parlamentarihke raerie ikth vielie tjuvtjedin daerpiesvoete Saetniesvoete- j'ih liktemekommissjovnh tseegkedh jaepien 2017. Jaepien 2017 Stoerredigkie nænnoesti aktem goerehtimmiekommissjovnem tseegkedh saemiej j'ih kveeni åvteste, mohte easkah gosse akte mandaate kommisjovnen barkose govlehtæmman seedtesovvi 2018, dellie dah kveenh eensi meatan barkosne sjïdtin. (SFKOMM, b. 106-107) Miehtsiesoemeladtjh maaje seentebe barkosne åeliedin. Ildtji sjïdth eannan 2019, gosse Saetniesvoete- j'ih liktemekommissjovne jïjtje måjhtaji miehtsiesoemeladtjh aaj meatan goerehtimmesne bööredh, akte vaajtelasse bööti, miehtsiesoemeladtji siebriej akteraeresne Stoerredigkine. (SFKOMM, b. 111)

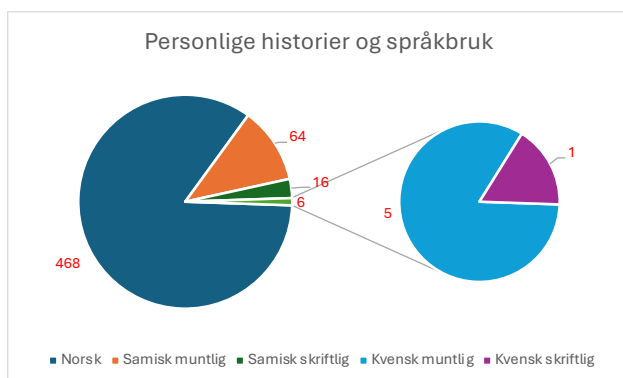
Hov lea gieltegs naa jïjnjh bievnedæjjah, 85 prosenth, mah ajve akten etnisiteetese kroessem biejeeme, j'ih dan vaenieh mah mierhkesjamme jienebh etnisiteeth utnieh. Læjhkan ij gåaredh jiehtedh mejtje daate lea siejhme jallh ov-siejhme, dannasinie ij leah goerehtimmieh dorjeme mah vååjnesasse beajeme saemiej, kveeni j'ih miehtsiesoemeladtji gelliengiërth-

⁶ Kommisjovne tjaala (b. 322): «Ållesth 348 persovneles histovrijine almetji etnihke ektievuekie lea aktenhaaran saemien, mearan saemien ektievuekie lea mealtan ållesth 406 persovneles histovrijine.» Destie gåarede lohkedh ahte lea 58 histovrijh gusnie bievnedæjjan lea dovne saemien identiteetem j'ih aktem vuj jienebh jeatjah etnihke identiteeth dan lissine.

etnisiteete. Aktem analysen mieltieliehtsegi lāhkoste Almetjealsoegoerehtimmesne Tromsesne jīh Finnmaarkhesne jaepien 2019, maaje vusesieht ahte pleentege saemien jīh kveenēn/daaroen-suemien identiteete aaj lea naa sīejhme. 11,4 prosenth deĵstie mah meatan goerehtimmesne jeehtin dah leah saemieh, 8,3 prosenth ahte leah kveenēn/daaroen-soemeladtj, jīh 6,3 prosenth ahte leah saemieh jīh kveenēn/daaroen-soemeladtj. Iđtjin daennie goerehtimmesne gihtj h mejtie bīevnedājjah aaj daaroen identiteetēn utnieh. Lāejhkan ij gāaredh daam goerehtimmiem kommisjovnen illeldahkigujmie mohtēdidh, mohte Almetjealsoegoerehtimmiem Tromsesne jīh Finnmaarkhesne vusesiehtē gellienlaaktetjē etnisiteete lea sījhme daejnie gōōkte fylhkine. (Melhus & Broderstad, 2020, b. 16)

3.3.2 Bīevnedājjaj ĵieleātnoe soptsesinie

Almetj h āadtjoejin nuepiem jījtsh histovrijh kommisjovnine juekedh dovne daaroen-, āarjelsaemien, luvlesaemien-, noerhtesaemien-, suemien-, jīh kveenēngieline. Dovne njaalmeldh jīh tjaaleĵine. Kommisjovne jeahta jījnĵemes almetj h sījhtin njaalmeldh histovrijh juekedh, gihtjehtimmesne. Ij leah ĵietskebe tījelkestamme man stoere āesie daaroēngieleldh materiaaleste lea gihtjetimmie jīrrh tīōōnghkeme, jīh man stoere āesie lea sījseseedteme histovrijh. Mohte reektehtsisnie āvtese bāata ahte medtie gōōkte golmenstuhth histovrijh lin njaalmeldh jīh akten golmenstuhth lin tjaalaldihkie histovrijh. (SFKOMM, b. 320)

Goere 2: Bīevnedājjaj ĵieleātnoe gihtjehtimmesne vuj sījseseedteme histovrijine Saetniesvoete- jīh liktemekommisjovnese. Gaaltjē: SFKOMM, b. 321.

Ĵievlieđiagrammesne biĵjelen (goere 2) āvtese bāata ahte maaje ĵienebh, 468 almetj h leah daaroēngielem nāhtadamme gihtjehtimmiem vuj sījseseedteme persovneles histovrijine. Āllesth 80 histovrijine lea saemiēngielem nāhtadamme. 54 persovneles histovrijine leah barre saemiēngieline soptsestamme, mearan 26 histovrijine lea dovne daaroen jīh saemiēngielem ektine nāhtadamme. Govhte almetj h leah kveenēngielem nāhtadamme jījtsh histovrijine.

Dovne kveenēn- jīh saemiēngielen muhteste lea beavne me guktie dah persovneles soptsesh njaalmeldh jīh tjaaleldh soptsesi gaskem juakasuvvieh. Dovne kveenēn- jīh saemiēngiele lea ĵienebe ātnose njaalmeldh soptsesinie enn goh tjaaleĵinie. 16 sījseseedteme persovneles histovrijh saemiēngielesne dāastoēhtamme, jīh aktem kveenēngielen. Naan ĵille histovrijh kommisjovne aaj sveerjēn- jīh eenēngiesĵieline dāāsteme. Ij leah registreradamme mīj saemiēngielide nāhtadamme deĵnie saemiēngieleldh histovrijine. (SFKOMM, b. 321)

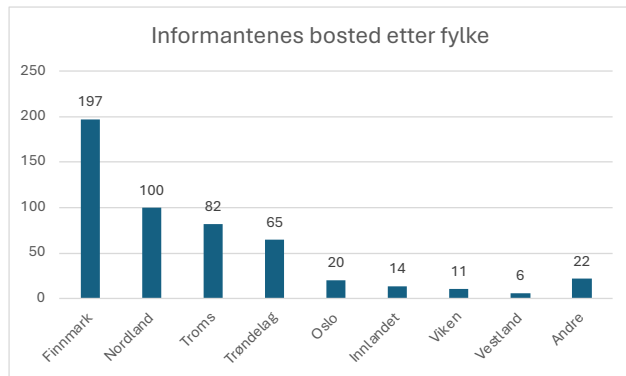
Hov lea daajroes, jīh veele vihtiestamme kommisjovnen reektehtsisnie, ahte daaroēdehtēn gaavhtan ĵellie saemieh, kveenēn eah jījtsh ĵielide maēhtieh, ij njaalmeldh ij tjaaleldh. Seamma sījēken aaj miehtsie-suemien smaareĵe Nōōrjesne dāssĵani, 1960-lāhkoen goh dah mīnngemes ĵielegueđtj h jaamin. Naan persovneles histovrijine āvtese bāata ahte bīevnedājjaj badth saemeste, mohte ij līereme tjaaleldh, daaroēdehtēmpolitihken gaavhtan. Gāarede nov dannasinie aaj daaroēngiele ĵienemes ātnose deĵnie persovneles histovrijine. (Ĵiehtj h v.g. SFKOMM, 2019/1814-28 jīh SFKOMM, 2020/212-6 nelnie SFKOMM, b. 345 jīh SFKOMM, b. 415)

Kommisjovnenliehtseĵh gihtjehtimmiēh tījredehtin, jīh aaj gōōkte barkijh sekretariaatesne jīh gōōkte saemien institusjovnh. Reektehtsisnie kommisjovne beavna ahte lea nuepieh vaadteme kveenēn-, suemien- jīh ĵolme saemiēngieline soptsestidh. Mohte kommisjovne ij naan tījelkestimmiem ātna mannasinie dan vaenieh veelĵeme daējtie ĵielide nāhtadidh.

Gāarede aaj kommisjovneliehtseĵi ĵielemaahtoe lea gihtjehtimmesne ĵieleveelĵemem diĵpeme. Juktie reektehtsisnie ij naan bīevnesh mejtie saemien- vuj kveenēngielem maēhtieh. Dannasinie barre hypotesine sĵāđta, ahte kommisjovneliehtseĵh ĵuhte gihtjehtimmiēde tījrehtehteme, leah ĵieleātnoem diĵpeme, jīh dellie gihtjehtimmiēh daaroēngielesne sījđteme, ĵalhts ennĵe bīevnedājjaj maahteme saemien- vuj kveenēngielem soptsestidh.

3.3.3 Bīevnedājjaj ĵeografihke bārrodevoete

517 bīevnedājjah leah vaestiedamme ĵyhtĵelasside mah mennie tījeltine ārroeh. Saetniesvoete- jīh liktemekommisjovne lea illeldahkide āvtese beaĵeme fylhki mietie. Diagrammesne (Goere 3) āvtese bāata ahte stoerre ĵienebelāhkoe (85,9 prosenth) deĵnie nīelĵe noerhtemes fylhkine ārroeminie ĵusnie jījnĵe saemieh jīh kveenēn. Āllesth 55 bīevnedājjah Oslovīsnie, Sījsdajvine, Vīkenīsnie jīh Vestlandesne ārroeminie. Dah mubpieh 22 ĵieh leah ĵeatĵah dajvījste ennh neebneme, maēhtieh ĵeatĵah fylhkine ārrođh, vuj ālkoerijhkesne. (SFKOMM, b. 322-323)

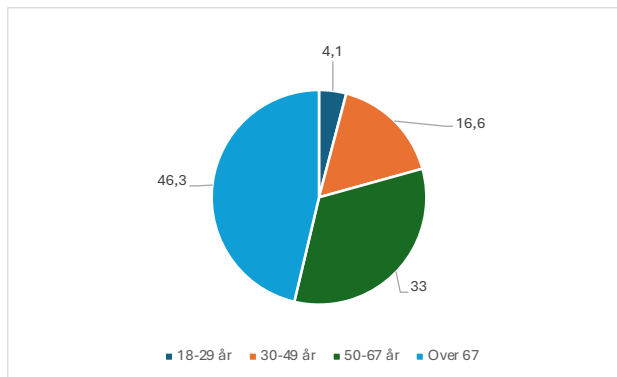

Goere 3: Årromesijje fylhki mietie dejtje biëvnedæjjide gieh gihtjehtimmiem tjirrehtamme vuj persovneles histovrijem Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnese seedteme. Gaaltije: SFKOMM, b. 323.

Eajhkelden ij leah jienebh persovneles histovrijh fylhkijste mah Trøndelagen ærjeli, jñh göökte sjieken. Gellie saemieh jñh kveenb årroeminie jeatjah dajvine goh Noerhte-Nöörjesne jñh Trøndelagesne, jñh miehtsie-soemeladtji lihkesdajve hov lea voernges Østlaantesne. Maahta vääjnedh goh saemieh, kveenb jñh miehtsie-soemeladtjh daejnie dajvine eah leah åtneme kommissjovne vihkeles dejtje, jallh eah leah åådtjeme daejredh daelie nuepiem jñjstsh histovrijidie juekedh. Ij gåaredh konklusjovnem illedh daah dæhkieh eah leah daaroodehtemem jñh ovreaktam dääjrehtallem, ihke kommissjovnen reektehtse hov vuesehte miehtsie-soemeladtjh leah tjarke daaroodehtemem jñh ovreaktaj nueliem orreme. (Giehtjh v.g. SFKOMM, kap. 6.2.5. Miehtsie-soemeladtji tjåadtjoehtimmiem jñh vueliedimmiem) Læjhkan ij leah rovnegje 197 jallh 38,1 prosenth lin Finnmaarkhesne årroeminie jñh 100 jallh 19,3 prosenth biëvnedæjjah lin Tromsesne årroeminie, juktie daejnie fylhkine jñjnje kveenb jñh saemieh. Luste jis lij gåaradamme vuesehtidh geografihe bårrodevoete biëvnedæjjaj gaskem jñh saemien dajvi mietie nov goh: Skoelhte-, noerhte-, luvle-, pijhte-, åarjelsaemin jñh aaj gietskebe juekedidh dam noerhtesaemien dajvem, jaevrie-, sijseatneme jñh mårhkosaemien dajvi mietie. Ij leah nuepie dam darjodh dan åvteste kommissjovne ij leah daejtie biëvniesidie byögkeles dorjeme.

3.3.4 Biëvnedæjjaj aaltere jñh tjoele

Jñjnemes persovneles soptsesh leah nyjsenæjjijste tjöönghkeme. 520 informanth vaestiedamme gyhtjelassem tjoele bñjre ahte leah kaarre vuj nyjsenæjjia. Biëvnedæjjaj gaskem lin 313 nyjsenæjjah. Dñhte lea 60 prosenth. 207 biëvnedæjjah lin kaarrh, mij lea 40 prosenth biëvnedæjjijste. Ij gåaredh jiehtedh mannasinie jienebh nyjsenæjjah goh kaarrh mealtan orreme. Daaletji saemien gieledotkeme jñh healsoedotkeme jeahta tjjelke tendeense ahte saemien nyjsenæjjah daamhtajåbpoe goerehtimmiem mealtan goh kaarrh. (giehtjh v.g. Hansen et.al, 2014, b. 3; SEG, 2000; Rasmus, Sierge 2025; Rasmus Sini 2025) Ibie daejrieh mejtie seamma laakan kveeni jñh miehtsie-soemeladtji muhteste.

Goere 4: Aalterejoekedimmiem prosenti mietie gaajhkh biëvnedæjjide gieh leah gihtjehtimmiem tjirrehtamme vuj persovneles histovrijh sijse seedteme Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnese. Gaaltije: SFKOMM, b. 322.

488 dejtje 522 biëvnedæjjijste leah jñjstsh aalterem biëvnedamme jååhkesjimmiengoeresne. Diagramme (Goere 4) bijjelen vuesehte ahte nimhtie joekedamme, 4,1 prosenth aalteredæhkesne 18-29 jaepieh, 16,6 prosenth aalteredæhkesne 30-49 jaepieh, 33,0 prosenth aalteredæhkesne 50-67 jaepieh, mearan 46,3 prosenth lin bijjelen 67 jaepieh. Ij leahgoh daate sñejhme åålmeh-joekedimmiem, jñh vuesehte dah båarasåbpoe aalteredæhkieh leah vielie meatan goh nuerebe aalteredæhkieh.

Mahte 80 prosenth persovneles soptsesh bætieh almettijstie båarasåbpoe goh 50 jaepieh, jñh æjvieleavloe lea almettijstie bijjelen 67 jaepieh (46,7 prosenth). Gåarede nov ahte båarasommes aalteredæhkieh lin dejtje guhth vierremes daaroestehtemem jñh ovreaktam dääjrehtallem, jñh utnin jienebe soptsestidh. Men goerehtimmiem healsoedotkemisnie vuesehtieh noere saemieh jñh kveenb leah vielie sñerredimmiem dääjreme seamma-aalteren noerijste jienebelåhkoen, guktie dagke daate buerkiestimmiem ij leah reaktöe gænnah. (Hansen et.al, 2008, s. 104-110)

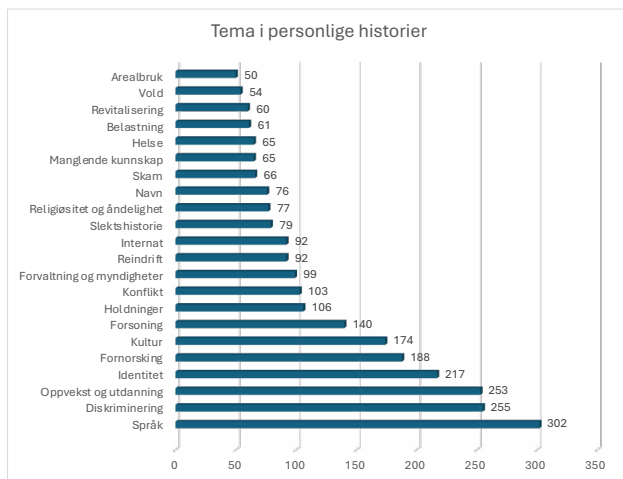
Tjjielke lea ahte kommissjovne idtji dam nööremes aalteredæhkiem jaksh, 18-29 jaepieh. Maahta nov metodihken fåantoe. Kommissjovne idtji jñjnem ussjedh dejtje sijjide gusnie noerh tjåanghkenieh. Reektehtsisnie daejrehte ahte meatan orreme göökte noeresijjine: Dñhte saemien noerefestivaale Riddu Riddu 2019, jñh Kveeninuoret (Kveenenoeri) jaepietjåanghkoe 2020. Ij leah sosijaale meedijah nuhtjeme gænnah, ihke noeride jaksedh. (SFKOMM, b. 4, 6, 122, 664 og 665) Kommissjovne barkoen tjñrrh vueptiasti ahte vaenie noerh mah sijjen histovrijigujmie kommissjovnese bætiejn. Dellie aatskadi sñiere tjåanghkoeh saemien jñh kveenen noeresiebriejgujmie. Daejnie tjåanghkojne bætiejn åvtese ahte siebrieh: «... damtin kommissjovne idtji noere boelvide jaksh juktie tjåanghkoeh gaahpode gaajhkide aalteredæhkide. Jñh ahte geerve sñjdti jñjstsh dääjrehtsh daaroodehtemem jñh ovreaktaj bielijste juekedh gosse båarasåbpoe boelvh seamma tjiehtjelisnie.» Dan mænngan dle kommissjovne

sjiere govlesadtemetjåanghkoeh höölti, jñh aktem aaj gaahpode digitaale tjåanghkoem noeresiebriegumjie, gusnie gaajkhk iedteladtje noerh bööredovvin. Læjhkan barre 20 almetjh dehtie nööremes aalteredåehkeste jñjtsh persovneles soptsesh juekin. (SFKOMM, b.322)

3.4 Magkerh teemah dejnie persovneles soptsesinie?

Kommisjovne lea reektehtsisnie åvtese buakteme daah aamhtesh mah 776 bñevnedæjjah lea bæjjese lutnjeme jñjtsinie persovneles histovrijine. Daate materiaale lea gaajkhk persovneles histovriji våaromiste, jñh aaj soptsestimmeste jñh raerijste mah gaahpode tjåanghkojne båateme. Kommisjovne ij leah analyjsesne joekedamme saemiej, kveeni jñh miehtsie-soemeladtji gaskem. Dannasinie ij gåaredh jiehtedh mejtie naan joekehtsh dåehkiej gaskem dej aamhtesi mietie.

Kommisjovnen reektehtsisnie åvtese båata ahte lea vueptiestamme 69 åejvieaamhtesh mah bñevnedæjjah bæjjese lutnjeme. Reektehtsisnie tjåådtje ahte lea presesnteradovveme tabellesne 11.1. Ij gååvnese dagkerem tabellem reektehtsisnie. Mohte kommisjovne-reetehtsisnie jeatja goere badth gaavnoes, dej jienemes neebneme teemaj muhteste, goere 11.4. Dihte vuesehte 22 aamhtesh mej bñjre jienemes bñevnedæjjah leah sijhteme soptsestidh. (SFKOMM, b. 324). Aamhtese-gñetedalleme daennie kapihtelisnie tjoevere dannasinie sjñdtedh dej 22 aamhtesi våaromisnie ihke dej bñjre hov bñevnesh gååvnese.

Goere 5: Teemah mah leah bæjjese vaaltasovveme persovneles histovrijine jñh gaahpode tjåanghkojne. Taalh vuesiehtieh bñevnedæjjaj lårhkoeh fiereguhte aamhtesi mietie. Gaaltije: Saetniesvoete- jñh liktemekommisjovne b. 324.

Tabelle (goere 5) vuesehte man gellie bñevnedæjjah akten teeman bñjre soptsestamme. Daah leah ovnese teemah mah lea daamhtaj digkiedovveme byjjeahs dñerhkestimmie jñh dotkemisnie. Jienemes neebneme teemah lea gñele (302 bñevnedæjjah), dñedtelgimmie (255 bñevnedæjjah), bñjjiedimmie jñh ööhpehtimmie (253 bñevnedæjjah), daaroedehteme (188 bñevnedæjjah)

jñh kultuvre(174 bñevnedæjjah). Nov aaj neebneme vuajnoeh, vigkieh, håaltoe jñh byjjesfaamoeh, båatsoe jñh internaath, 94-106 bñevnedæjjah. Juktie kommisjovne lea gihtjeme åadtjodh uvtielassh guktie gåarede liktemem illedh, dellie ij leah rovnege ahte 140 bñevnedæjjah aaj leah dan bñjre soptsestamme.

Muvhth teemah leah vaenebe goh luhkie prosenth bñevnedæjjah neebneme; rantandahkoeh (54), lyövlehkevoete (61), healsoe (65) jñh ovdaajroe (65). Raakta stoere lårhkoeh daejtie, ihke leah neebneme daaroedehtemen jñh ovreaktan ektievoetesne, mij lea dorjesovveme saemiej, kveenaj jñh miehtsie-soemeladtji vööste. Jeatjah bñevnedæjjah aaj maahteme daam dåårjeme, mohte lij barre aamhtesem mij idtjin sijhth kommisjovnen uvte buektedh.

Naan aamhtesh vaenebe frekveente materiaalesne, mohte læjhkan vyörhtege dehtie gñehtjedidh, ihke dej 22 uvtemes teemaj gaskem leah. Daah leah dovne healsoe (65), skaamoe (66), nommh (76), religijovne jñh voejkenevoete (77) jñh maadtoeh (79). Ållesth 8.5-10,3 prosenteh bñevnedæjjijste leah vaajtelamme kommisjovnem vuaptan darjodh daejtie teemajde, daaroedehtemen jñh ovreaktan muhteste. Daate tjuvtjede relativt stoere åesiem bñevnedæjjah utnieh nåakebe healsoem daaroedehtemistie åådtjeme jñh skaamoe, jñh ahte daaroedehteme lea skaaram dorjeme almetji nomme-åtnose, religösiteetese vyj voejkenevoetese jñh maadoej histovrijasse. Daah leah tsiehkieh mah byjjesfaamoeh byöroeh gñehtjedidh gosse ussjedellieh liktemeråajvarimmieh atskadidh.

Teema-veeljeme soptseste maam bñevnedæjjah leah sijhteme kommisjovnese vuaptan darjodh, jñh dihte lea vihkele, læjhkan ij leah reaktoe jiehtedh dah jeatjah bñevnedæjjah eah seatadamme daejtie teemajde. Vuesiehtimmien gaavhtan dle ij gåaredh jiehtedh ahte barre 255 lin dñedtelgimmie dååjrehtalleme, juktie idtjin jeatjabidie gihtjeme dan bñjre gænnah. Daah leah barre veeljeme jeatjaj teemaj bñjre soptsestidh.

3.4.1 Ektiedimmie aamhtesi gaskem

Goere 6 vuesehte magkerh teemah leah sinsitni ektine ektiedamme. Gaajkhk 22 teemah mah lea meatan Goere 5:esne eah leah meatan kroesse-tabuleradimmesne. Daah teemah Goere 5:este fååtesieh Goere 6:esne: Nomme, skaamoe, ovdaajroe jñh lyövlehkevoete. Akte teema mij ij leah Goere 5:esne leah jeajhteme: ov-vååjnoedorjeme. Muvhtene aaj teemah Goere 6:esne leah åeniedamme nommem åådtjeme Goere 5:este. Håaltoe jñh byjjesfaamoeh lea Goere 6:esne barre Byjjesfaamoe. Religjösiteete jñh voejkenevoete lea barre Religjösiteetine sjñdteme. Jñh Bñjjiedimmie jñh ööhpehtimmie lea dastege barre Ööhpehtimmie. Reektehtsen doekoe båata åvtese ahte (SFKOMM, b. 322-325) daah lea åeniedamme tittelh, jñh ij leah teemajde joekedamme smaavebe åesine.

	Arealbruk	Diskriminering	Fornorsking	Forsoning	Forvaltning	Helse	Holdninger	Identitet	Internat	Konflikt	Kultur	Utdanning	Reindrift	Religiositet	Revitalisering	Slekthistorie	Språk	Usynliggjøring	Vold
Arealbruk	139	13	7	5	42	2	4	3	0	33	7	0	50	1	0	1	0	2	0
Diskriminering	13	719	56	7	55	22	30	70	25	19	13	140	23	10	5	18	106	9	24
Fornorsking	7	56	361	11	24	9	25	36	18	17	17	52	10	8	5	25	106	11	12
Forsoning	5	7	11	258	15	2	5	10	0	5	12	22	9	4	8	0	35	0	1
Forvaltning	42	55	24	15	275	3	24	3	1	24	9	33	57	2	7	1	46	6	1
Helse	2	22	9	2	3	108	2	4	4	7	2	11	3	3	3	4	27	1	9
Holdninger	4	30	25	5	24	2	241	31	0	16	7	28	7	11	3	5	35	6	3
Identitet	3	70	36	10	3	4	31	607	7	14	33	29	18	5	15	27	98	30	4
Internat	0	25	18	0	1	4	0	7	199	2	0	35	3	2	0	3	54	1	16
Konflikt	33	19	17	5	24	7	16	14	2	193	6	14	53	8	5	7	14	3	3
Kultur	7	13	17	12	9	2	7	33	0	6	282	12	8	10	14	1	47	9	2
Utdanning	0	140	52	22	33	11	28	29	35	14	12	737	7	9	10	13	382	13	39
Reindrift	50	23	10	9	57	3	7	18	3	53	8	7	307	0	0	2	15	0	2
Religiositet	1	10	8	4	2	3	11	5	2	8	10	9	0	160	1	1	31	1	0
Revitalisering	0	5	5	8	7	3	3	15	0	5	14	10	0	1	101	2	41	1	1
Slekthistorie	1	18	25	0	1	4	5	27	3	7	1	13	2	1	2	124	24	6	6
Språk	0	106	106	35	46	27	35	98	54	14	47	382	15	31	41	24	1382	12	14
Usynliggjøring	2	9	11	0	6	1	6	30	1	3	9	13	0	1	1	6	12	98	0
Vold	0	24	12	1	1	9	3	4	16	3	2	39	2	0	1	6	14	0	95

Goere 6: Matrise mij vuesehte magkerh teemah sintitnine ektine neebneme persovneles histovrijne, jìh gaahpode tjåanghkojne. Faksimile: SFKOMM, b. 325.

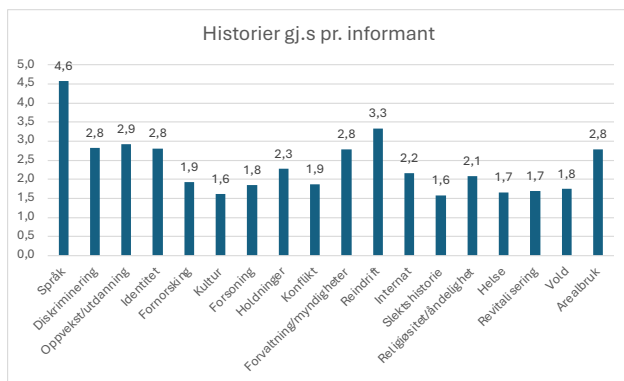
Båetije boelhkesne båata åvtese man gellie soeth biëvnedæjjah soptsestamme seamma aamhtesen bÿjre goh lin akten teeman nelnie. Dellie båata vuesehtimmiem magkerh teemah maahtetje ektine neebneme gaahpode tjåanghkojne. Daate lea analyse mij njieljje åejvieteemah gietskebe giehtjedamme: giele, bijjiedimmie/ööhpehtimmie, båatsoe/rantan-dahkoe jìh teemah mah dejtie gurreldihkie lea åaenehkslaakan vuesehtamme persovneles soetine Saetniesvoete- jìh liktemekommissjovnen reektehtisnie. Daah persovneles soeth vuesehtieh guktie biëvnedæjjah utnieh teemah ektine govlesieh.

Daah njieljje åejvieteemah leah veeljesovveme tjaelijen jÿitse vuajnoen mietie, ihke man vihkeles jìh sjyöhtehke leah, jalhts lea nuepie orreme eevre jeatjah åejvieteemah veeljedh daan goerehtæmman. Ikth vielie tjærtete kommissjovne sov reektehtisnie ij leah joekedehteme dej golme dåehkiej gaskem: saemieh, kveenh/daaroen-soemeladtjìh jìh miehtsie-soemeladtjìh. Dannasinie ij

gåaredh saemieh sjÿere giehtjedidh jìh vuesehtidh magkerh teemah saemieh aktine digkiedamme. Vaallah ij gåaredh vuesehtidh mejtie nyjsenæjjah jeatjah aamhtesh bæjjese vaeltieh goh kaarrh, jallh analysem darjodh joekehtsi bÿjre noeri jìh voeresi gaskem, jallh geografihke joekehtsi mietie ohtsedh. Daate akte viesjiesvoete reektehtsen.

3.4.2 Gellie histovrijh fierhne biëvnedæjjan

Matrise bijjielen (Goere 6) vuesehte man gellien aekien biëvnedæjjah dejtie ovmesse teemajde bæjjese vaalteme. Jis viertiestieh man gellie biëvnedæjjah barre aktem aamhtesem bæjjese vaalteme jìh man gellie aekieh akte teema lea bæjjese vaalteme, dellie vååjnoe goh biëvnedæjjah daamtaj jienebh soeth seamma aamhtesen bÿjre soptsestieh.

Goere 7: Gaskemierien l  hkoeh histovrieh fierhne b  vned  jja b  jese vaalte me akten teeman b  jre. Gaaltije: Saetniesvoete-j  h liktemekommissjovne s. 324-325.

Goere 7 vuesehte man gellie soptsesh b  vned  jja gaskemedtien utnieh akten aamhtesen b  jre. Informanth mah g  li b  jre soptseshtie, gaskemedtien 4,6 histovrieh g  li b  jre soptseshtie, mearan informanth mah b  atsoen b  jre soptseshtie, gaskemedtien 3,3 histovrieh b  atsoen b  jre soptseshtie. Jeatjah teemajde gaskemedtien 1,6 soptsesh, fierhten b  vned  jjaan (kultuvren b  jre) j  h 2,9 soptsesh fierhten b  vned  jjaan (byjjenimmie j  h     pehtimmie). Daate vuesehte dah mah g  lem j  h b  atsoem teemaine digkiedamme, utnieh jienebh soptsesh seamma aamhtesen b  jre kommissjovnese soptseshtidh, goh dah mah jeatjah teemah digkiedamme.

3.4.3 Ektievoete g  le j  h jeatjah teemah

Hov lea 1382 soptsesh g  len b  jre, j  h byjjenimmie j  h     pehtimmie b  ata b  jese 382 aejkien dejn  . 103 aejkien g  le j  h daaroedehteme ektine. 106 aejkien s  rredimmie dejn   ektine. 98 aejkien identiteete j  h g  le. J  h 47 aejkien jealajehteme j  h g  le. Juktie ibie vielie daejrieh soptsesi b  jre, dellie ibie maehtieh jiehtedh g  le j  h     pehtimmie leah n  ake jallh positijve soptsesh. Men soptsesh g  len j  h daaroedehtemen j  h s  rredimmien b  jre, g  arede aerviedidh lea soptsesh mah n  ake d    rehtimmie b  vned  jjide orreme. Soptsesh gielen j  h identiteeten b  jre, jallh gielen j  h jealajehtemen b  jre, maehtieh buerie hijven d    rehtimmie b  vned  jjide orreme. Juktie g  le lea b  vned  jjaan identiteetese tjatnan, j  h gielen jealajehteme lea positijve b  vned  jjese jallh almetjide sov byjreskisnie. Mohte g  arede aaj soptsese guktie identiteetese skaaram     tjeme ihke vaenie g  ledaajroe, vuj d  eriesmoere g  le-jealajehtemen.

Muvhtine persovneles soptsesinie soptsese mannasinie almetj eah leah saemieng  lem maanabaelesne l  ereme. Akte b  vned  jja soptsese ahte idtji saemien l  erh, jalhts ennje geervealmetj g  etesne sinsitnigumjie saemiestin.

Idtjin mov eejhtegh vuj aajja, aahkah mijji maanajgumjie saemesth dej beeli. Manne

leam s  emesh gihtjeme mannasinie ij, j  h aktem vaestiedassem manne leam     tjeme lea, ahte idtjin utnieh saemieng  le b  etije bieji aevhkine. Dannasinie utnin buerebe maanah     tjoejin eens daaroen l  eredh. Edtjiejimh gielen tjirrh daaroedehtedh. (SFKOMM, 2019/1814-50)

Maahta jiehtedh daaroedehtemepolitihke maam evtebe boelvh d    rehtallin, lea dej vuajnoeh klaeriedamme juktie utnin saemien g  le ij vielie daerpies, ij maanide g  nnah aevhkine. Akte mubpie soptsese guktie satnem skuvlesne irhkelin j  h milit  resne aaj, juktie satne saemie lij, j  h n  akelaakan daaroesti.

Millit  red  enesje lij isveligke. Debpene maaje vierrebe laavseme goh j  erhkeskuvlesne dan gielen muhteste. Dah provhkin narrahtidh mannem j  h mov daaroeng  lem, j  h dle mubpiesh aaj d  eriedin. Minngemes dellie akte offisere dam b  jese veelti, j  h v  jkadi bysvedadtedh, nov maaje dan j  jnje daaroen guarkajim ahte g  ajhtsadim maam jeehti. Orrijin dellie dastege. Hov lea dagkerh d    rehtallemh m  n j  elemisnie utneme. (SFKOMM, 2019/1814-28)

Akte soptsese jealajehtemen b  jre lea jienebe positijve reektehtsisnie. Akte saemien nyjsen  jja, guhte ij j  jtje maehtieh saemiestidh, soptsese guktie sov boelve lea atskademinie g  lem b    stide vaeltedh maanaj viehken.

Neakedem ahte mov maanah edtjieh jearsoes damtedh, ennje guhth leah j  h garmeres j  jtsinie. Garmeres ihke kultuvreaerpiem utnieh, ahte g  lem maehtieh j  h ahte     tjoech dam n  htadidh. Mov baernie lea saemien utneme skuvlesne, j  h mov niejtetj lea saemien goevtesisnie maanagiertesne. (SFKOMM, 2020/212-45)

G  le lea neebneme 1382 soptsesinie j  h ij g  aredh golme   enehks vuesiehtimmie j  jrh abpe guvviem d  evhtedh gaajhkide teemajde doehtedidh. Kommisjovne j  jtje aaj tjerteste ahte: Soptsese gielen b  jre, j  h g  lem  some mij daaroedehtemistie sj  dti (SFKOMM, b. 323). Vuesiehtimmie aaj tjuvtjediech ahte saemieng  le lea narrahtimmie j  h laavsemem buakte. J  h ahte g  lem  some b    stide saemieng  lese lea aamhtesh mah b  vned  jja leah lutnjeme.

3.4.4 Byjjenimmie/ööhpehtimmie jeatjah teemah jìh ektievoeth

Byjjenimmie jìh ööhpehtimmie 737 aejkien neebneme dejnie persovneles gihjtjehtimmine. Goere 6 vuesehte ahte daate teema lea gieline ektine 382 aejkien lutnjeme. 140 aejkien sierranimmie teemajne. Jìh aaj ovnese teemaj ektine nov goh daaroedehteme (52), hãaltoe (33), vuajnoeh (28), internaath (35), identiteete(29). Destie vãájnoe stoere áesiem biëvnedæjjah leah sierranimmiem dãájreme byjjenimmie- jìh ööhpehtimmine ektine. Dah vuesehtimmieh mah reektehtsisnie neebnesuvvieh vuesehtieh almetjh nãake dãájrehtimmieh utnieh hãaltojne gosse lierehtimmiem saemien gielesne gihjtjeme. Jeenemes vuesehtimmieh ööhpehtimmien jìh internaaten bijre aaj nãake, men gãávnesieh aaj biëvnedæjjah mah jiehtieh dah hijvenlaakan utneme internatesne.

*Internaate lij dan tìjjen ávtemunnie,
teknihke standarde lij maaje stuerebe
goh dam maam gãetesne Ullovuotnesne,
Jokcavuotnesne utnimh. Beapmoe lij
joekoen hijven, jìh mijjeh maanah dan
hijvenlaakan utnimh, dovne raajnesvoeten
gaavhtan jìh jeatjah laakan. (SFKOMM,
2019/1814-50)*

Jìjnìh soptsesh leah ojhte hujniesvoeten jìh áhtsoen bijre, jìh guktie nyöjhkin maanah saemien soptsesidh, jìh strãáfedovvin jis biestielin saemiesticidh.

*... Idtjimh luhpiem áadtjoeh skuvlesne
saemiesticidh, tjoeverimh olkese vaedtsedh
jis edtjimh saemiesticidh. Jis maaje govlin
mijjeh stãåkedimmesne saemiesticin, dellie
aaj biëdtehtovvimh. Guktie dellie sjìdti
idtjimh vielie dan gielem soptseseth. Hov lij
tubu. (SFKOMM, 2021/4567-2.)*

Gellie soptsesh soptsesin guktie lohkehtæjjah learohkidie vaaksjoejin jìh nyöjhkin dejtie saemiesticidh dovne tæjmojne, jìh voejngestimmiebodtine.

*Dìhte lij glaaseraejkien tjãadtjoen, golteli,
jìh dle jeehti jis barre sìmmeden biestielimh
saemiesticidh, dellie skaamoekråenese
biëjedovvimh. (SFKOMM, 2020/214-50)*

Lohkehtæjjah aaj learohki gãetide bãetiejìn, jìh desnie krïevin maanah edtjin orrijidh saemiesticidh.

*Lohkehtæjja mov eejhtegi gãatan bööti jìh
soptsesti man niehke manne lim. Idtjim
sijhth daaroesticidh, jallh idtjim vaestedh*

*gosse dìhte nöörjen gielesne gihjtjì.
Nimhtie fielesti gaarteni mietie. (SFKOMM,
2020/214-50)*

Daaj baeliej soptsesh dej dãeriesmoeri bijre mejtie eejhtegh átneme goh lin pryöveme saemienööhpehtimmiem maanide áadtjodh. Akte saemien nyjsenæjja saemienlohkehtimmiem gohtje akten sãrkoen kapihtelem.

*Menh goh juhtiejimh dahkoe (sijjienomme),
dellie dan geerve áadtjoh eensì saemien-
ööhpehtimmiem, joekoen maana- jìh
noereskuvline. Eevre goh skuvline
lãannoehvoetem utnin saemien-
ööhpehtimmiem muhteste. Maehtiejìn
guhkiem lohkehtæjja namhtah, jìh idtjin
pryövìh ööhpehtimmiem jeatjhlaakan
öörnedh. Jìh idtjin eejhtegide biëljelh
gænnah. (SFKOMM, 2022/2499-62)*

Dah vuesehtimmieh mejtie kommisjovne ávtese beajeme, vuesehtieh skuvlesuerkie aktem daaroedehtemesuerkine orreme, gusnie lohkehtæjjah nyöjhkin maanah saemiesticidh. Nov aaj eejhtegh dam vuajnoem lierin, ahte saemiengiele ij lij vyörteges, jìh dan ávteste idtjin maanide saemien soptseseth. Dæj baeliej tjoeperre jìh aamhtese lea funksjonelle saemien-ööhpehtimmiem maanide áadtjodh.

3.4.5 Bãatsoe jìh jeatjah teemaj ektievoeth

Bãatsoe lea teemam mij 307 aejkien neebneme 92 biëvnedæjjaj persovneles soptsesinie. Daate sjãedta gaskemedtie 3,3 soptsesh fierhne biëvnedæjjan. Bãatsoem neebneme 57 aejkien hãaltoen ektine, 53 aejkien lea tsælloe, jìh 50 aejkien arealeãtnoen muhteste. Daate hov tjuvtjede bãatsoesaemieh gellie tjoeperh utnieh hãaltojne, jìh tsælloeh dãájreme fierhtenbeajjetje barkosne, maaje arealeãtnoen muhteste aaj.

Akte biëvnedæjja soptsese aktem deahpadimmiem goh lin tjöönghkedeminie geadtan ihke giesielaantese juhtedh

*Dellie mãerehke bãanta dahkoe bãata.
Dastege, bijleste tjuedtjele, jìh röövre
meatan, aalka vuetjedh. Jienebh skuehtieh
mijji almetji, krievvien bijjelen vuatja.
(SFKOMM, 2020/2647-5)*

Akte jeatja biëvnedæjja soptsese satne dãaroedajvesne jieliminie.

Gellielaaketje aejhtemh, jienemes edtjeh bovtsem vuetjeh vuj politijese joejtehtidh. Dellie politije ríngkie jìh mijjeh tjoeverbie buerkiestidh. Eevre goh lea öörneldihkie haatsvesvoete, sìnsitnigujmie govlesadtieh gaajhkine voenine. Damtem vâåksjemen nuelesne, ihke dâeriedieh mov mìnngesne jìh tjaeliestieh tjaalegh. Tjöödtjestieh mov bijlen bealam, tjåadtjoeh mannem giehtjedieh. (SFKOMM, 2022/2498-12)

Gellie aaj soptsesh båtsoen jìh båtsoereeremen bïjre. Kommisjovne juekeme åesieh aktem soptseste mij lea ovtetje barkije båtsoereeremisnie soptsestamme. Dìhte vaarohte almetj leah jìtsh reaktah dasseme juktie eah leah guarkeme båtsoereeremen nænnoestimmieh.

Laake jìh håaltoe gellie bïedtemevuekieh utnieh. Jis ih nimhtie darjoeh, dellie strååfedibie jìh tjoeverh maeksedh. Manne jaahkam gallesh gieh reaktah dasseme ihke eah leah paehperidie guarkeme. Dah utnieh reaktah, menh ij ennje gaajhkesh daejrieh man nænnoes leah dah reaktah. (...) Byjjesfaamoeh maehtieh peannajne seerkedh dov byjjenimmiem jìh gaajhkem datne bijjiedovveme darjodh. Lyövlehke daamta. (SFKOMM, 2020/2647-40.)

Akte jeatja buerkeste dïhte tsælloe båtsoereereminie lea eevre goh laakenænnoes dïedtelgimmie, jìh gohtje dam psykiske írkelimmiem.

Daate mij staate gåhtjoejin «sisnjeli jìjtjeraerie», hov lea munnjen laakenænnoes jìh organiseeradamme dïedtelgimmie. Datne eevre destie båasarosth. Jeatjapi boerehksvoeten nuelie leah, jìh datnem bysvethtieh seamma sahth guktie. Ih maehtieh dam psykiske írkelimmiem baataridh, ij leah ennje naan healsoe- vuj psykiske healsoevaarjelimmie sijjesne. (SFKOMM, 2020/2647-51)

Akte mubpie bïevnedæjja soptseste: Byjjesfaamoeh stoerre haestiedimmieh skaepiedamme ihke leah veelelaakan voejhkelamme mijjen jieledevuekieh jìtsh ussjelivuekide sjiehtesjidh. (SFKOMM, 2020/212-24)
Akte båtsoesaemie jeahta byöroe staaten dïedte abpe dam ellies guvviem giehtjedidh. Mohte dah barre seatadieh bovtselåhkojde vaaksjodh. Jìtse soptsesem nimhtie jåarhka:

Nöörjen reaktaöörnege ij ennje saemiej buerkiestimmieh guarkah. Maahtoe

fååtesieh dovne daajroen jìh gielen muhtesete jìh guktie saemieh jìjtjeh utnieh reaktah leah. Gaajhke daate bovtserjökneme jìh leekedimmie-nænnoestimmieh, hov lin maahteme saemiej jìjtsh daepieh, daajroeh jìh rååresjadtemen vuekide giehtjedidh. Mohte dellie gaajhkem sliejhtedin. Tjijelke hov lea daaroedehtemen politihke. (SFKOMM, 2020/2647-41)

Tsælloe båtsoen jìh håaltoen gaskem, jìh mubpieh almetji gaskem lea daejnie soptsesinie jienje. Dah vuesiehtieh båtsoesaemieh demhtieh dïedtelieh gaajhkijse haerijste. Histovrijh dijpieh dovne írkelimmie, aejhtemem írkelidh, dasseme reaktah jìh vaenie jìjtjerååresjen båtsojne ihke staate reeremem nænnoestamme.

3.4.6 Rantandahkoeh jìh jeatjah teemaj ektievoeth

Rantandahkoe lea 95 aejkien neebneme 54 bïevnedæjjaj persovneles soptsesinie. Gaskemedtie 1,8 dagkerh soptsest fierhne bïevnedæjjan. 39 aejkien rantandahkoe moeneme ööhpehtimmesne, jìh 24 aejkien dïedtelgimmien ektine, jìh 16 aejkien internaatesne. Daate lea jolle låhkoeh, ihke iemie aerviedidh bïevnedæjjah leah rantandahkoe vuj slåavestimmiem dååjreme ööhpehtimmesne jìh internaatesne, maana- jìh noerebaelie. Jìh daate lea sijjine gusnie galka geervealmetji vaarjelimmesne årrodh. Mohte gellien aejkien lea geerve vaarjelimmiealmetj gieh leah maanide slåavestamme, nov guktie daejnie göökte soptsesinie.

Klassestuvrije lij beeke. Mijjeh varki guarkajimh ahte jis sov kontovreseehtin, dellie buerebe gööktesh ektine vaedtsedh, olles slåavestimmiem fihkimh. (SFKOMM, 2022/2499-18)

...jìh jis [lohkehtæjjah] åadtjoejin govledh mijjeh saemiestimh, dellie utnin dov bïeljeh noerhkedh guktie mahte åejjeste loevenin. Ajj mijjem slåavestin, eevre mahte gamkedimh dellie. (2022/2499-52)

Akte bïevnedæjja soptseste guktie jeatjah maanah skuvlesne laavseme, írhkeme. Vierrebe sov viellese, jìh daate lea dan mænngan dovne gielem jìh åerpeni govlesadtemem dijpeme.

Mov vielle dan garre daaroedehtemen nuelesne dïedtelgi ij leah vielie saemine gænnah. Jijjnem satnem skuvlesne

irhkelin. Daelie ij vielie saemesth, ij jijtse ietnienگیههههههه guarkah. Mahte ij naan govlesadteme monnen gaskem. (SFKOMM, 2021/333-72)

Akte mubpie bievnedæjja soptseste guktie skuvletijjien dah saemien maanah fierhten biejjien laavsin jñh irhkelin.

Manne lim skuvlesne uktsien jaepien jñh darhkan dāaroo lij. Laavsedin, föörhkedin «datne jis laahpe» vuj «laahpe-doeneh». Naarradehtin smaaregem, gaajhke daate lij fierhtenbeajjetje. Verbaale sierredimmiem, föörhkedimmiem jñh laavseme. Manne mājhtam utnimh æejjiem lutnjedh jñh jiehtedh «ja nov libie laahph, jñh garmeres libie dan gaavhtan». Mohte jñjnem bārrele mieleste gosse abpe tijjien tjoevere vaestiedidh. (SFKOMM, 2023/187-1)

Rantandahkoe mubpieh learohkijsite lea æejvieteemam daennie bievnedæjjan jiehtegisnie:

Mijjieh barre maanah limh. Hov lij bāastoeh maanah Gaasloektese oktegh seedtedh internaatesne årrodh. Manne lim onne saemienbaernie, mohte tjoeverim dāarodh. Mājhtam ikth, mahte ij naan voepth aajmene mov æejjesne. Vaeltiejin mannem, garre njarhvojin juktie vöönim gietedievem mov voeptijste. Jñh goh limh bassengesne, mannem tjaetsien nueliem steerin. Maahte batnanim. (SFKOMM, 2021/335-26)

Vuesiehtimmieh rantandahkoeh maanabaelijste hov vihnesjieh dovne fysiske jñh psykiske slāavestimmie. Jñh rantandahkijh leah dovne mubpieh maanah orreme, jñh geervealmetjh gieh edtjin maanaj sihkerhvoetem giehtjedidh, v.g. lohkehtæjjah.

Iktedimmie

Akte kvalitatijve goerehtimmie, nov goh daate mij Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovne lea tjirrehteteme, gusnie gaahpode gihtjedimmieh, jñjtjerekuttereme, jñh jñjnebh aaj vuekieh soptsesh tjöönghkedh, hov lea buerie metodihke gosse edtja fenomeenh jñh vuekieh siebredahkesne giehtjedidh. Daennie sientesne hov joekoen daajroe jñh bievnesch vaadta mah guktie almetjh jñjtjh dāājreme daaroedehtemem jñh minngiebaarojde dehtie politihkeste. Daate lea bievnesch mah dotkijh nov goh saemien histovrijeprofessovre Henry Minde lea vaajtelamme āadtjodh. Dñhte tjuvtjede ahte mijjieh fāātesibie dotkemem: ... daaroedehtemen sosialepsykologiske konsekvensaj muhteste saemiej luvnie. (Minde, 2005, b. 13)

Aktem analyse bievnedæjjaj duekijste vuesehte ahte lea misteleavloem dennie materiaalesne mij lea tjöönghkeme. Maaje stuerebe āesiem saemieh goh kveen h jñh miehtsie-soemeladtjh mealtan

goerehtimmesne. Maaje stuerebe āesiem nyjsenæjjah goh kaarrh, 60 prosenth nyjsenæjjah jñh 40 prosenth kaarrh. Vaenie bievnedæjjah nuerebe boelvide, mearan bijjelen 80 prosenth leah bāarasābpoe 50 jaepijste. Rovnege ahte vaenie saemiengielem, kveenegielem jñh suemiengielem nāhtadamme persovneles histovrijine. Jñjnemes dannasinie bāarasommes boelvh jñh saemieh stööremes āesiem materiaalesne. Gielemaahtoe jñjtse gieeline lea buerebe saemiej gaskem goh kveeni jñh miehtsie-soemeladtji, jñh maaje buerebe bāarasommes saemien boelvine goh nuerebe boelvine. Maahta nimhtie sjñdteme govlesadtemevuekiej gaavhtan. Dagke naan gieletjoepersh orreme guktie vaenie saemien jñh kveenegielem nāhtadamme. Jñh jñjtjerekuttereme-metodine lissine aaj lea vaenie bievnesch orreme dejnie arenajne noerealmetjh nuhtjedieh, guktie dellie vaenebe noerh jñjtsh histovrijh juekedamme.

Analysam dorjeme teemaj muhteste persovneles histovrijh materiaaleste, jñh lea dorejesovveme gaajhkh bievnedæjjaj materiaaleste āllesth aktine. Nov guktie saemiej, kveeni jñh miehtsie-soemeladtji histovrijh aktine. Dñhte vuesehte ahte vijries jñh ektiedamme teemah mah bievnedæjjah utnieh daaroedehtemen jñh ovreaktaj ektine govlesieh. Histovrijh vuesiehtieh ahte saemien gie lea skuvlese jñh dñedtelgæmman tjatneme, mohte aaj gie len jealajehteme. Histovrijh bāatsoen bijre lea stoerre āesiem tsælloeh jñh gæmh pome dovne hāaltijne jñh mubpiej almetji gujmie. Daesnie maaje rantandahkoe jñh irhkelimmie. Relatijve vaenie bievnedæjjah lea rantandahkoe bājjese vaalteme. Mohte dñhte rantandahkoe mij vuesiehtimmine āvtese bāata lea isveligkie juktie daamhtaj maanabaeleste soptsesh, jñh daamhtaj skuvletijjeste gusnie irhkelæjjah leah mubieh maanah jñh aaj lohkehtæjjah gieh edtjin giehtjedidh maanah lin jearsoes.

Raeriestimmieh

Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnen
arkijvemateriaale lea dovne dñeves jñh gellienlaaketje.
Daelie, daan biejjien, ij leah annje jaaksoes åålmegidie, ij
dotkijide. Jñh daelie joe göökte jaepieh vaaseme eannan
kommissjovne jñjtse barkoem galhkeme, jñh materiaalem
Arkijvevierhkese veedti.

- Arkijvevierhke byöroe materiaalem jaaksoes darjodh
Digitaalearkijvesne dan varki goh barre gåarede.
Dovne dam åesiem mij galka gaahpode årrodh
gaajhkesidie, jñh dam klausuleradamme arkijvem
mij edtja sijsebñeseme-stuvreldihkie kommissjovnen
njoelkedassi mietie.
- Arkijvevierhkie byöroe dotkemeinstitusjovnde jñh
dotkijide bñevnedidh magkerem dñeves materiaalem
åtna, jñh guktie jis dotkijh maehtiem luhpiem
åadtjodh giehtjedidh dam materiaalem.
- Arkijvevierhke aaj moraalen mietie dñiedtem
guadta bñevnedidh saemide, kveenide jñh miehtsie-
soemeladtjide, guktie jis maehtieh nuepiem
gaavnedh gaahpode arkijvese.
- Dotkijh jñh dotkemeinstitusjovnh byöroeh
prioriteradidh viejriebasse dotkedh dam
kommissjovnen materiaalem, ihke dan joekoen sjñere
lea. V.g. lea 95 histovrijh rantandahkoen bñjre, 307
histovrijh bñatsoen bñjre, 275 histovrijh byjjesfaamoej
jñh hñaltoen bñjre. 607 histovrijh identiteeten bñjre,
jñh 719 histovrijh tjñertevidtjien bñjre. Arkijve lea
dannasine stoerre vierhtine dotkijide gieh vaajtelieh
dotkedh teemah nov goh daarodehteme jñh
ovreaktah, jñh ovreaktah saemiej, kveeni jñh miehtsie-
soemeladtji vööste.

Gaaltijh

- Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S., & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 73(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v73.23147>
- Hansen, K. L., Melhus, M., Høgmo, A., & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: the SAMINOR study. *International Journal of Circumpolar Health*, 67(1), 99–115. <https://doi.org/10.3402/ijch.v67i1.18243>
- Melhus, M. og Broderstad, A.R. (2020). *Folkehelseundersøkelsen i troms og finnmark: Tilleggsrapport om samisk og kvensk/norskfinsk befolkning*. Senter for samisk helseforskning, UiT Norges arktiske universitet. https://fido.nrk.no/a638cb7368b1ee2631e368cf24b8c9023bd15439e595e90697f07b43cf369a4e/Rapport_Troms_Finnmark_SSHF_redigert_april2020.pdf
- Minde, H. (2005). Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger? *Galdu Čála* 3/2005.
- Rasmus, Sierge (2024). Sosiolingvisttalaš duogášfáktoriid korrelašuvdna vearbajojaha innovatiiva hámiid dohkkeheapmái [Sosiologiske bakgrunnsfaktorerers korrelasjon i verbbygning av innovative formers godtakelse]. I Pasanen, Annika (red.). *Sámi sosiolingvistihka áigeguovdilis gažaldagat* [Samiske sosiolingvistiske aktuelle spørsmål]. Diedut 2024/2.
- Rasmus, Sini (2019). Sámi oddahállit: Sosiolingvisttalaš guorahallan: go sápmelaš sámástišgoahtá rávisolmmožin [Samiske nytalere: Sosiologisk undersøkelse: når en same begynner å snakke samisk som voksen]. Masterarbeid. Samisk høgskole.
- Ravna, E. (2000): *Raporta: Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra. / Rapport: Undersøkelse om bruken av samisk språk*. Sámi giellaráđđi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš / Samisk språkråd og Samisk Nærings- og utredningssenter.
- SFKOMM. *Sannhets- og forsoning: - grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen. Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06. 2023. www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf